

ISSN 1563-0269
Индекс 75871; 25871

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Тарих сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия историческая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of history

№1 (84)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ХАБАРШЫ

ТАРИХ СЕРИЯСЫ № 1 (84)

ISSN 1563-0269
Индекс 75871; 25871

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Қуәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Қартаева Т.Е., профессор м.а., т.ғ.к.
(Қазақстан)

Телефон: +727-377 33 38 (1288)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Кәрібаев Б.Б., профессор, т.ғ.д. – ғылыми редактор
(Қазақстан)

Ноғайбаева М.С., т.ғ.к., доцент – ғылыми
редактордың орынбасары (Қазақстан)

Надежук Е., докторант – техникалық редактор
(ағылшын және орыс тілдері бойынша)

Әбжанов Х.М., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Әлімғазинов Қ.Ш., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Сұлтанғалиева Г.С., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Омаров Ғ.Қ., т.ғ.д., доцент (Қазақстан)

Омарбеков Т.О., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Жұмағұлов Қ.Т., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Қалыш А.Б., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Нұртазина Н.Д., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Миша Майер – Эберхард Карл атындағы Тюбинген
университеті Ежелгі тарих институты директоры,
профессор (Германия)

Юлай Шамильоглу, Висконсин университетінің
профессоры (АҚШ)

Уямо Томохико, Хоккайдо университеті славян-
еуразиялық зерттеу орталығының жетекші ғылыми
қызметкері, профессор (Жапония)

Ожал Огуз, Түркия Республикасының ЮНЕСКО
ұлттық комиссиясының президенті, академик
(Түркия)

Мехмет Шахингоз, Гази университеті, профессор
(Түркия)

Гзавье Аллез, әлеуметтік ғылымдар институтының
профессоры (Франция)

Тишкин А.А., Алтай мемлекеттік университеті про-
фессоры (Ресей)

Петер Финкель, Цюрих университеті профессоры,
Этнология институтының директоры, профессор
(Швейцария)

Тарих сериясы Отан тарихы, Дүниежүзі тарихы, деректану, тарихнама, археология, этнология, түрік халықтарының тарихы, тарихи тұлғалар, мұражай ісі, мұрағаттану бағыттарын қамтиды.

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гүлмира Шапкозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гүлмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мәлдір Өміртайқызы

Телефон: +7(727) 377-3411

E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ № 10662

Басуға 13.03.2017 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 23.6 б.т. Офсетті қағаз.

Сандық басылыс. Тапсырыс №995. Таралымы 500 дана.

Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

1-бөлім
ОТАН ТАРИХЫ

Раздел 1
ИСТОРИЯ ОТЕЧЕСТВА

Section 1
NATIONAL HISTORY

Дауытбекова М.Қ.,
Кусаинова А.Б.

**Мемлекеттік Орталық
Музейдің тарихи этнография
залындағы тұрмыс-тіршілік
және зергерлік бұйымдардың
маңыздылығы (музей
коллекциялары негізінде)**

Dutbekova M.K.,
Kusainova A.

**The importance of household
and jewelry products in the hall
of the historic Ethnography of
Central State Museum (On the
basis of the museum's collection)**

Дауытбекова М.Қ.,
Кусаинова А.Б.

**Важность историко-
культурного наследия бытовых
и ювелирных изделий
этнографического зала
Центрального
государственного музея
(на основании музейной
коллекции)**

Мақалада Орталық Мемлекеттік Музейдің тарихи этнография залындағы коллекциялар XVIII ғ. II жартысы кезеңіндегі жәдігерлерден бастап, басым бөлігі XIX-XX ғғ. мерзімделетін тарихи-мәдени мұралардың тұрмыстық және зергерлік бұйымдардың маңыздылығы, экспозициялық ерекшелігіне сипаттама берілді. Қазақы зергерлік бұйымдар мен тұрмыс-тіршілікте қолданылған бұйымдардың мағыналылығы айқындалып, сараланды. Киім киюдегі қазақы бұйымдардың қолдану аясына анықтама берілді. Қоғамдағы зергерлік бұйымдардың негізгі сипаттары көрсетіліп, көшпелі қазақ мәдениет дәстүрінің өзіндік ерекшеліктері бейнелі түрде берілді. 2008 жылғы ғылыми концепция бойынша жаңартылған материалдардың да маңыздылығы қамтылған. Мақаланы жазу барысында тарихи мәліметтерді анықтау, анықталған ғылыми деректерді жүйелі талдау әдістері пайдаланылды.

Залдағы экспонаттардың ерекшелігі мен пайдалану барысына түсінік берілді. «Мәңгілік ел» – ұрпақ сабақтастығы мен маңыздылығы айқындалды.

Түйін сөздер: аяққап, асмадык, шайкиіз, қылшан, туырлық.

In the article were given description to the peculiarities of exposition, the importance of the jewelry and historical and cultural heritage belong mostly to the XIX-XX century and to the collections of the second half of the period of the XVIII century in the hall of the historic Ethnography of Central State Museum. Kazakh jewelries and meaning of products were identified and analyzed that used in household. There was given definition to the scope of using Kazakh products in clothing. The main features of the jewelry in society was shown, features of the nomadic traditions of Kazakh culture was presented figuratively. The importance of updated materials was included on scientific concept in 2008. In the course of writing the article was used methods as to identify historical data, to analysis systematically certain scientific data.

The concept was given during the usage and feature of the exhibits in the hall. «Eternal nation» – the importance of continuity of generation were determined.

Key words: Ayakkap, asmaldyk, shaykiiz, kylshan, tuyrlyk.

В статье характеризуются коллекции этнографического зала Центрального государственного музея, начиная с экспонатов II половины XVIII века, основная часть которых относится XIX-XX вв., важность историко-культурного наследия бытовых и ювелирных изделий. Определены значения ювелирных изделий, которые использовались в быту.

Были показаны основные черты ювелирных изделий в обществе, определились особенности кочевой казахской культуры. Охвачена важность обновленных материалов по научной концепции 2008 года. Дали пояснение ценности и употребительности экспонатов в зале. В процессе написания статьи исторические данные показали систематический анализ научных данных и методов, используемых для определения.

Ключевые слова: Аяккап, асмадык, шайкиіз, қылшан, туырлық.

**МЕМЛЕКЕТТІК
ОРТАЛЫҚ МУЗЕЙДІҢ
ТАРИХИ ЭТНОГРАФИЯ
ЗАЛЫНДАҒЫ ТҰРМЫС-
ТІРШІЛІК ЖӘНЕ
ЗЕРГЕРЛІК
БҰЙЫМДАРДЫҢ
МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ
(музей коллекциялары
негізінде)**

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Орталық музейі (бұдан ары қарай МОМ) – тек Қазақстанда ғана емес, бүкіл Орта Азия аумағына өте танымал, көне музейлердің бірі болып табылады. Оның алғашқы коллекциялары ХІХ ғасырдың 30-жылдары Орынбор қаласындағы Неплюев әскери училищесіндегі «Орынбор өлкесінің Музеумінде» жинақталған.

Бүгінгі таңда «Қазақ этнографиясы» залы жаңа талаптарға сай реэкспозицияланды. Музейдің этнографиялық залында 24 мың бірліктен астам этнографиялық құнды жәдігерлер сақталған. Композициялық жағынан зал кіші және үлкен айналымнан тұрады. Залдың орталық алаңына көшпелі қазақ мәдениетінің бірегей символы саналатын – «киіз үй» орналастырылған. Экспозицияда тақырыптық бірнеше витриналар қойылған. Онда түпнұсқа фотоматериалдар, сирек кездесетін кітаптар, картографиялық материалдар, тұрмыстық және халық қолданбалы өнер бұйымдары, сонымен қатар қазақ халқының киім-кешектері мен кілем тоқу өнерін көруге болады. Бұл экспонаттар арқылы қазақ халқының ертеден бері әдемі зергерлік бұйымдар тағып, сымбатты киінгендеріне, үй безендірудегі өзіндік стильдің қалыптасқандығына, ежелден «көзі ашық, көкірегі ояу халық» болғанын көруге болады.

Мемлекеттік Орталық Музейдің тарихи этнография залындағы тұрмыс-тіршілік және зергерлік бұйымдардың қазақ халқында ежелден келе жатқан мәдениеттің эстетикалық көрінісі ретінде айқындау негізгі мақсаты болып табылады.

Мақаланы жазу барысында екі ірі міндеттер қойылды:

- Этнография залындағы тұрмыс-тіршілік экспонаттарының ерекшелігін сипаттау.
- Зергерлік бұйымдар коллекциясының маңыздылығын айқындау.

Этнография залындағы тұрмыс-тіршілік экспонаттарының ерекшелігі

Музейдің ең алғашқы этнографиялық түсімдері ретінде бие саууға арналған ыдыс – көнек, ыдыс-аяқ сақтауға арналған қап – кесеқап, Құран тұғыры – лауық, қымыз құюға арналған те-

рі ыдыс – торсық, сонымен қатар, лауазымды тұлғалар киген бас киім түрі сұлтан Баймұхамед Айшуақұлының мұрағы мен жоңғар басқыншыларына қарсы күрестің қатысушысы Ер Жәнібек Бердаулетұлының ожауын атап өтуге болады (<http://csmrk.kz/index.php/kz/mnuculturnoobraz-act-kz/mnu-vystavki-kz> : 1011.16.).

Залда ыдыс-аяқ пен жиһаздың бай коллекциясы сақтаулы. Аталған музейлік бұйымдардың барлығы дәстүрлі ортада қолданыста болғандығымен ерекшеленеді. Коллекциядағы жиһаздардың көпшілігі ағаштан, металдан, былғарыдан, теріден, киізден жасалған түрлері кездеседі. Олар асыл тастармен әшекейленіп, оймышталып өзіндік ерекше мән берілген. Атап айтса: сандық, кебеже, асадал, жүкаяк, жағлан, төсекағаш, адалбақан, т.б. Сонымен қатар, музей қорындағы күнделікті үй тұрмысында қолданылатын ыдыстар қатарына ас әзірлеуге арналған қазандар, нан жабуға арналған табалар, ағаш және темір шелек түрлерін, қымыз, шұбат, айран сияқты сусын тасымалдауға арналған торсықтар, қымыз ашытуға арналған сабалар мен күбілерді, тіптен ем-дом жасауда қолданылатын, сыртында Құран сүрелері мен аяттар жазылған ғұрыптық кесені де айтуға болады.

Музей қорындағы киім-кешектер коллекциясында 3 мыңға жуық құндылықтар бар. Олар Орынбор, Жетісу музейлерінен алынған, сонымен бірге 1958 жылы Мәскеуде өткен Қазақ КСР-інің онкүндігіне жинаған жәдігерлер. Экспозициядағы топтама ішінде қазақтың ұлттық киімінің бай, әрі көрнекі үлгілері қойылған: тон, ішік, күпі, дақы (қалың түбітті теріден, түгі сыртына қаратылып тігілген, қыстық сырттық киім), бөрік, тымақ (биік төбелі, маңдайы, екі құлағы бар, желке, жотаны жауып тұратын артқы етекпен тұратын, аңның, малдың терісінен тігілген қысқы баскиім), бешпент «бешмет» (киіп жүруге жеңіл тыс киім, келте шапан), сәукеле (әйелдің бас киімі, оны ұзатылған қыздар және оның жанына еріп жүретін құрбылар киген). Қазақ халқының ұлттық киімдерінде тұрғындардың географиялық ру-тайпалық ерекшеліктері де көрінеді және ол көбіне бас киім мен шапаннан байқалады. Мысалы, 8 сай уақ тымақ, 3 құлақты керей тымақ, қаракесек, адай бөрік, арғын тымақ, қыпшақ тымақ, сырмалаған 6 сай найман тымақ. Коллекцияда Жәңгір ханның әйелі Фатима ханшаның бешпентін, Ш. Уәлихановтың бөрігін, Тәжібай Шыңғысқызы Уәлиханованың аққу мамығынан тігілген тонын, атақты палуан Қажымұқан Мұңайтпасовтың тымағын, Иса Шормановтың шапаны сияқты сирек кездесе-

тін киім-кешектер бар. Сондай-ақ Қазақстанды мекендейтін орыс, украин, неміс, поляк, ұйғыр, дүнген, түрік, шешен сияқты диаспора өкілдерінің де киім-кешектері коллекцияда молынан кездеседі (<http://csmrk.kz/index.php/kz/mnuculturnoobraz-act-kz/mnu-vystavki-kz>: 12.11.16.).

Киімдерін қазақтар ежелден ұқыпты, сәнді ұстап, жібектен, зерлі қамқадан, барқыттан тыстаған. Осыдан, қазақ халқының мәдениетінің ежелден жоғары екендігін, эстетикалық әсемдікті түсіне білгендігін көруге болады. Сондай-ақ, залда егін мен мал шаруашылығында, тұрмыста, қолөнерде қолданылатын құрал-саймандардың мыңға жуық түрлері сақтаулы. Аталған музейлік бұйымдардың барлығы дәстүрлі ортада қолданыста болғандығымен ерекшеленеді (Kirchenberg, https://www.researchgate.net/publication/291945409_Museum_sociology : 05.01.17). Атап айтса, егіншілік және малшылық құралдарынан: жер жыртуға қолданылатын соқалар; шөп жинауда қолданылатын айырлар, күрек түрлері, шөп шабуға, оруға арналған – шалғы, орақ, топырақ өңдеуге қажетті тырмалар, арба бөліктері де сақтаулы. Сондай-ақ күнделікті тұрмыста және қолөнерде пайдаланылатын құралдардан: қалақ, от көсейтін көсеу, ұстаның көрігі, ағашты шауып, өңдеуге арналған түрлі шаппашот, қуысқұлақ шот секілді шот түрлері, тақтай бетін тегістеуге арналған сүргілер, қайыс әзірлеуде теріні илейтін талқы, ағаш және темір кесетін аралар, кемпірауыз сияқты көптеген құралдарды атап өтуге болады.

Залдағы тұрмыстық заттарда қазақ өмірінен маңызды орынға ие – кілем-киіз бұйымдары болып табылады. Қорда XVIII ғасыр аяғы мен бүгінгі күнге дейінгі жасалған – кілем, жүн немесе мақта жіптерден тоқылған тұрмыстық алаша, киізден жасалына өрнектелген қазақ төсеніші сырмақ, секілді көптеген үй жиһаздары мен шаруашылық бұйымдары сақталған. Мысалға: аяққап, шайкиіз, жайнамаз, тұтқыш, асмаддық, атжабу деген топтарға бөлінген. Сонымен қатар, үзік, туырлық, түндік, ірге киіз, шым есік, шымши сияқты киіз үйдің жабын киіздері мен гобелен, панно сынды сәндік-қолданбалы өнер туындылары да бар. Олардың жалпы саны – 1700-ден астам сақтам бірлікті құрайды. Кілем – киіз коллекциялар қатарындағы заттар тақырыптық атауларына қарай жеке-жеке жинақталып орналастырылған (Әлімбаев, 2012: 14-19). Қазақы ортада қолданыста болған ыдыс-аяқтар мән жағынан тек тұтыну бұйымы ғана емес, дәстүрлі дүниетанымда алар орны ерекше әрі ғұрыптық қызмет атқарады. Әдетте, Ұлыстың ұлы күні

Наурыз мерекесінің қарсаңында жыл бойы тоқшылық болсын деп ырымдап, ыдыстарды толтырып қояды. Яғни ол – тоқшылықтың нышаны (қазаны тоқ, уайымы жоқ), адамдардың бір-біріне деген сый-құрметін көрсетіп, жақсы қарым-қатынас қалыптастыруының (дәмдес, табақтас болу), береке-бірлікте болуының, сондай-ақ татулығының, (аяқ-табағы бөлінбеген, бір қазаннан ас ішкен), тіпті үй тазалығының да белгісі (аяғын көріп асын іші) (Исләмбек, // <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=38268/>: 9.12.16).

Қару-жарақ қорында XIX-XX ғасырларда қолданыста болған мыңнан астам сақтам бірлік топтастырылған. Ғылыми жіктеу бойынша олар төмендегідей топтастырылады:

- суық қарулар: қылшан, найза, сүңгі бастары, жауынгерлік балталар, шоқпар, сойыл, қанжарлар мен пышақтар және басқа халықтар тұтынған қылыштар, семсерлер, сапылар;

- қорғаныс жарақтары: дулыға, қалқан, сауыттар;

- отты қарулар: қазақтың отты қарулары, басқа халықтар тұтынған отты қарулар, жауынгерлік ракеталар, оқпандар, оққалыптар, тапанша.

Қару-жарақтар коллекциясындағы көне әрі бірегей жарақтың бірі Кіші Орданың сұлтаны болған Арыстан Айшуақовтың сауыты мен шарайнасын ерекше атауға болады. Ол қазақтың қорғаныс жабдығының сирек кездесетін үлгісі. Өзінің құрылымы мен пішімі жағынан дараланатын бұл сауыт бір-бірімен жалғасқан бес металл тақтадан тұрады. Оюмен өрнектеліп, төсіне Құран аяттары жазылған. Сондай-ақ Баймұхаммед Айшуақовтың оқтар салынған қылшаны, XIX ғасырдың екінші жартысына тән сұлтан М. Баймұхамедовтың тапаншасы да бар. Коллекциядағы қызығушылық тудыратын жәдігерлердің бірі – ирек жүзді, беті алтынмен апталып, өсімдіктес өрнектермен безендірілген қылыш XVIII ғ. соңы – XIX ғ. басындағы үнді шеберінің туындысы. Сонымен қатар коллекцияда қазақстандықтардың II дүниежүзілік соғыстағы жауынгерлік ерліктерінің куәсі саналатын Панфилов атындағы 8-ші гвардиялық дивизиясы жауынгерлерінің қарулары да сақтаулы (<http://csmrk.kz/index.php/kz/mnu-culturnoobraz-act-kz/mnu-vystavki-kz>: 20.11.16.).

Қорыта келе, Қазақстан тәуелсіз ел болғаннан кейін өткен тарихымызды, әдет-ғұрпымыз бен салт-дәстүрімізді, материалдық мәдениетімізді жаңғыртуға бетбұрыс жасалуда. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Орталық Музейінің тарихи этнография залының жәдігер-

лері – ежелден қазақ елінің рухани және материалдық мұраларын тамашалауға мүмкіндік береді. Этнография залының бүгінгі қоғам мен келер ұрпақтың Отан тарихына, ұлттық құндылықтарға, тарихи-мәдени мұраларға деген қызығушылықты арттыру мақсатында атқарып жатқан жұмыстары шексіз.

Зергерлік бұйымдар коллекциясының маңыздылығы

Этнография залындағы тұрмыс-тіршілік экспонаттарының экспозициялық кешенін қазақ киімінің бөлінбес бір бөлігі болып табылатын зергерлік әшекей бұйымдары жалғастырады. Музей қорында XVIII-XX ғғ. Қазақстанның барлық аймағына тән 14 мыңнан астам зергерлік бұйымдар сақтаулы. Қазақ зергерлері өз кәсібінің құпияларын балалары арқылы мұрагерлікпен жалғастырған. Майталман шеберлердің сан ғасырлық дәстүрлерді сақтай отырып, күмістен соққан әшекейлері келушілерді әсемдігімен тәнті етті. Зергерлердің алтын, күміс, коланы құю, қақтау, термелеу, кіріктіру, дәнекерлеу, қырлау, бедерлеу, қаралау, зерлеу, сіркелеу тәсілдерін аса жоғары сапада меңгерген. Көпшілігін XVIII – XX ғасырлар басында дайындалған әйелдерге арналған әшекейлер құрайды. Олардың қатарында әшекей бұйымдардың көптеген түрлері: бас киімге және бұрымға тағатын әшекейлер – сәукеленің әшекейлері, шекелік, шашбау, шолпы, шаштеңге, сырға кеудеге және киімге тағатын әшекейлер – өңіржиектер, бойтұмарлар, түймелер, түйреуіштер, алқалар, сонымен қатар – білезік, сақина, жүзік түрлері (құдағи жүзік, құстұмсық жүзік, отау жүзік), тіс шұқығыш және құлақ тазалағыш, белдіктер және т.б. болып топтастырылған (Джанизакова, Кожакова, // <http://sabaq.kz/12981/қазақтың-әшекей-бұйымдары-арқылы-хал/>: 17.12.16).

Бағалы металдар қорында Қазақстанның барлық өңірлеріне тән колөнер шеберлерінің зергерлік әшекей бұйымдары жинақталған. Оның ішінде Қазақстанның Батыс өңіріне тән зергерлік бұйымдар ерекше дараланады. Мысалы, сақталған зергерлік бұйымның ерекше түрі – Атырауда жасалған өңіржиек. Ол – Маңғыстау зергерлік өнерінің шыңы болып табылады. Ол қалыңдықтың негізгі әшекей бұйымдарының бірі. Оны тек мереке, тойларда ғана таққан. Өңіржиек 3-5-7 таспадан тұрады. Ол бір-біріне төрт қырлы болып өрілген күміс алқа арқылы жалғасқан үш бөліктен тұрады. Бөліктердің беткі бөлігі алтындалып, сопақша келген ақық

тастан көз қондырылып, сіркелеу техникасымен орындалған. Сондай-ақ, көнеден келе жатқан көркем құндылығымен айрықшаланатын бесбілезіктер мен көлемді келген құдағижүзіктерді де ерекше атап өтуге болады. Зергерлік бұйымдар коллекциясындағы Оңтүстік Қазақстан өңірінің әшекейлері маржан, жасыл хризопраз, көкшіл ақық және сары агат, яғни ашық түсті бағалы тастарды салуымен айшықталса, Орталық және Шығыс Қазақстан өңірінің бедерлеу және шекімелеу арқылы жасалған зергерлік бұйымдары қарапайымдылығымен ерекшеленеді.

Қазақ халқы зергерлік өнерді тұрмыс-тіршілік бұйымдарында жиі пайдаланған. Күнделікті пайдаланатын ыдыс-аяқтарынан бастап, әскери киім-кешектеріне дейін әсемдеуге ұмтылған. Қазақы нақыштағы ою-өрнектермен безендіріп, алтын немесе күміс жалатып өзгешелеген. Экспозицияда XIX ғасырларда сауда керуендері арқылы елге жеткен құман самаурын – оюмен өрнектеліп, тастармен әшекейленуі көздің жауын алады. «Алтынмен аптап, күміспен қаптап» дегендей, сол заманның әр әулеті жағдайына қарай зерлеп, әшекейлеп жасалған дүниені тұтынып келгенін байқауға болады. Әр тостаған мен табақтан қолданбалы өнердің үлгісін аңғаруға болады. Дәстүрлі ыдыс-аяқтардың әшекейлері тек әсемдік үшін емес, ыдыс ішіндегі ас-тағамды «тіл мен көзден» сақтайтын, басқа да сиқырлы мәні, күші бар деп танылған. Қазақы ортада қолданыста болған ыдыс-аяқтар мән жағынан тек тұтыну бұйымы ғана емес, әлеуметтік ортада бай (алтын, күміс жалатылған, бағалы тастармен безендірілген заттар, зергерлік бұйымдар) немесе кедей (ағаш пен қалайыдан жасалған заттар) екенінен хабар беретін және дәстүрлі дүниетанымда алар орны ерекше әрі ғұрыптық қызмет атқарады (Хинаят, 2008:89-108).

Сонымен, қазақтың халық өнерінің жете дамыған түрлерінің бірі – қазақтың әшекей бұйымдары болып келеді. Оны насихаттау және дамыту ұлттық мәдениетіміздің тарихында өзгеше орын алады. Зергерлік бұйымдарды жасаушы зергерлер негізінен қоғамның барлық әлеуметтік топтарының сұранысына ие болған әйелдердің әшекей бұйымдарын жасауда эстетикалық жағын ғана емес, сондай-ақ, діни-идеологиялық, әдеп-ғұрыптық, салт-дәстүрлік маңыздылықтары да ескеріліп отырған (Қатран, 2008: 108-115). Адай үлгісіндегі түрлі формадағы білезік, өңіржиек, алқа, түйме, қапсырма, белбеулердің небір үздік үлгілері XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың басында сирек ұшырасар асыл мұралар ретінде

Санкт-Петербургтегі Шығыс халықтарының этнографиялық мұражайында сақтаулы тұр. Қазақ аруларының құлағына сырға тағуы, саусағына сақина, білегіне білезік киюі, беліне белдік буынып, шашына шолпы қадауы олардың парасатының биіктігі мен эстетикалық талғамның жоғары болғанын куәлайды. Сондықтан да бар әдемі құндылықтарды сырттан іздемей, оны өзіміздің асыл мұралардан іздеу, оны жандандыру, қалпына келтіру қазақтың әрбір зергерлік мұрасын, ұлттық мәдениеттанулық деңгейге көтеру, зерттеудің, оның мәнін ашудың ғылым үшін де, өмірлік тәжірибе үшін де маңызы өте зор. Жыл сайын музейде мәдени байланыстарды дамыту және әлем халықтары мәдениетін дәріптеу, сондай-ақ алыс-жақын шетелдердің музейлері, ғылыми-зерттеу, білім және мәдениет мекемелерімен ғылыми байланыстар орнату мақсатында халықаралық көрмелер ұйымдастырылып отырады.

Қорытынды

Ойымызды түйіндей келе айтарымыз, Орталық Мемлекеттік Музейдің этнографиялық залы бүгінгі отандық музей ісінде ілгері қадам басқан, мақсаты айқын орталықтың бірі. Ондағы қазақ халқының өткенінен хабар беретін құнды жәдігерлер сақталып, келер ұрпаққа әлі қаншама жыл қызмет етері сөзсіз.

Қол жеткізілген ғылыми нәтижелер:

Қазіргі таңда отандық музей ісіндегі этнографиялық заттарды сақтау мен оларды халыққа дұрыс насихаттау ісінде Орталық Мемлекеттік Музейі этнография залының атқарған жұмыстары өте маңызды.

МОМ этнографиялық залында экспозицияланған тарихи жәдігерлер тек коллекциялық мақсатта емес, үнемі ғылыми айналымға еніп, жәдігерлер жайында ғылыми зерттеулер жүргізіліп тұрады.

МОМ этнографиялық залымен қатар тарихи жәдігерлерді сақтайтын қор бөліміндегі құнды дүниелердің көп сақталуы, аталған мекеменің тарихи маңыздылығын арттыра түседі.

МОМ музей жайында, оның әрбір экспозициялық залы, оның ішінде этнографиялық залы жөнінде музейдің өзі шығарып жатқан жарияланымдар мен жинақтар, конференция материалдары, сонымен қатар жекелеген монографиялардың көптеп шығуы Отандық музей ісінің менеджмент және маркетинг тұрғысында ілгері қадам басқанын дәлелдей түседі.

Әдебиеттер

- 1 Әлімбай Н. (2012). Дәстүрлі қазақ кілемі мен шаруашылық және тұрмыстық тоқыма бұйымдар: түрлері, композициясы, семантикасы. Қазақ кілемдері мен тоқыма бұйымдары. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік Орталық музейі коллекциясынан. Иллюстрацияланған ғылыми каталог. Лондон.
- 2 Қатран Д. (2008). XIX – XX ғ. басындағы Шығыс Қазақстан қазақтарының қолөнері. «Ұлттық өнер – құндылығым» жинағы. Алматы: Қазақ университеті. 108-115 бб.
- 3 Хинаят Б. (2008). Қазақ қолданбалы мәдениетіндегі ою-өрнектің мәні туралы. «Ұлттық өнер – құндылығым» жинағы. Алматы: Қазақ университеті. 89-108 бб.
- 4 ҚР MOM сайты: Этнографиялық коллекция // <http://csmrk.kz/index.php/kz/mnu-culturnoobraz-act-kz/mnu-vystavki-kz> (Қаралған күні: 10.12-20.11.16.)
- 5 Сырлы аяқтың сыны кетпес // <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=38268> // Исләмбек А. (Қаралған күні: 9.12.16)
- 6 Қазақтың әшекей бұйымдары арқылы халық педагогикасының зергерлік өнері жайлы насихаттау және оны дамыту // <http://sabaq.kz/12981/қазақтың-әшекей-бұйымдары-арқылы-хал/> Джанизакова А.Д., Кожаква А.И. (Қаралған күні: 17.12.16)
- 7 Kirchenberg Volker https://www.researchgate.net/publication/291945409_Museum_sociology (Қаралған күні: 05.01.17).

References

- 1 Alimbay N. (2012). Dasturli kazak kilemi men sharuashylyk zhane turmystyk tokyma buyymdar: turleri, kompozitsiyasy, semantika // Kazak kilemderi men tokyma buyymdary. Kazakstan Respublikasy Memlekettik Ortalyk muzeyi kollektisiyasynan. Ilyustratsiyalangan gylmy katalog. London. 14-19 bb.
- 2 Katran D. (2008) XIX – XX g. basyndagy Shygys Kazakstan kazaktarynyn koloneri // «Ulttyk oner – kundylygym» zhinak. Almaty: Kazak universiteti, 2008. 108-115 bb.
- 3 Khinayat B. Kazak koldanbaly madeniyetindegi oyu-ornektin mani turaly. «Ulttyk oner -kundylygym» zhinak. Almaty: Kazak universiteti. 89-108 bb.
- 4 KR MOM sayty: Etnografiyalyk kolleksiya // <http://csmrk.kz/index.php/kz/mnu-culturnoobraz-act-kz/mnu-vystavki-kz> (Karalgan kuni: 10,12-20.11.16.)
- 5 Syrly ayaktyn syny ketpes // <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=38268> // Islambek A. (Karalgan kuni: 9.12.16).
- 6 Kazaktyn ashekey buyymdary arkylы khalyk pedagogikasyryn zergerlik oneri zhayly nasikhattau zhane ony damytu // <http://sabaq.kz/12981/kazaktyn-ashekey-buyymdary-arkylы khal/> Dzhanizakova A.D., Kozhakova A. I. (Karalgan kuni: 17.12.16).
- 7 Kirchenberg Volker https://www.researchgate.net/publication/291945409_Museum_sociology (Karalgan kuni: 05.01.17).

<i>Оспанова А.А.</i> Мұсылман өркениетінің Еуропаға таралуы.	162
<i>Ракишева Г.К.</i> Роль Башкирии в развитии казахстанско-российских отношений в XX вв..	168
<i>Ахмадиева Г.П.</i> Тарихи деректер кешеніндегі дипломатиялық құжаттардың дерек ретінде рөлі мен орны.....	174
<i>Әлібеков С.</i> Ағылшын революциясы кезіндегі Карл I мен Ұзақ Парламент қарым-қатынасына Ирландиядағы көтерілістің әсері... ..	180

3-бөлім Раздел 3 Археология және этнология Археология и этнология

<i>Елеуов М.</i> Ортағасырлық Меркі қаласы.	190
<i>Қалишабаева Б.К.</i> Халық медицинасындағы діни наным-сенімдердің семиотикасы мен семантикасы.....	196
<i>Қалишабаева Б.К., Бейсегулова А.Қ.</i> Қазақстандағы құмық диаспорасының этномәдениетіндегі ерекшеліктері.....	204
<i>Ескекбаев Д., Капарова Л.</i> Казахская топонимика Омской области (I-ая четв. XX в.).	212
<i>Shahbazov T., Kozgambayeva G.</i> About the customs and rituals of Novruz in Azerbaijan.....	218
<i>Солтиева Б.Ш.</i> Ислам тарихындағы әулиелік мәселелерінің алатын орны.	224
<i>Бисембаева Л.А.</i> Жетісу қазақтарының күнделікті өміріндегі тосын құбылыстар (XIX ғас. II жартысы – XX ғас. басы).....	230

4-бөлім Раздел 4 Музей ісі және Музейное дело и ескерткіштерді қорғау охрана монументов

<i>Файзуллина Г.Ш., Плетникова Л.Н.</i> Музейные сообщества в Казахстане: история и реальность	238
<i>Kozgambaeva G</i> Museum of victims of political repression of South kazakhstan region.....	248
<i>Картаева Т.Е., Болсынбек Т.</i> Сандық жасау өнері және қолданыс аясы (музей материалдары негізінде)	254
<i>Дауытбекова М.Қ., Қусаинова А.Б.</i> Мемлекеттік Орталық Музейдің тарихи этнография залындағы тұрмыс-тіршілік және зергерлік бұйымдардың маңыздылығы (музей коллекциялары негізінде)	264

Мерейтой – Юбилей

<i>Қозыбақова Ф.А.</i> Отандық тарих тарланы	270
---	-----

ХАБАРЛАНДЫРУЛАР – ОБЪЯВЛЕНИЯ

«Тарих сериясы» журналының саясаты	273
Авторларға қойылатын талаптар мен мақаланы рәсімдеу тәртібі	275
«Тарих сериясы» ғылыми мақалалар қолжазбасын рецензиялау тәртібі	279